

Проф. А.Х.Пашаев пишет, что педагогический процесс-это учебно-трудовой процесс. Он, как и любой процесс труда, осуществляется для достижения общественно значимой цели.

Вышесказанное доказывает, что образование и воспитание, составляющие содержание развития, возникают благодаря педагогическому процессу, образовыванию и воспитыванию.

Имеющейся педагогической литературе, этимология сущности воспитания и теоретическая интерпретация воспитания ясно показывают, что понятие "воспитание" действительно является процессом воспитывания. Если в общественной среде спросить любого простого человека о том, как надо растить ребенка? Он, не задумываясь и, не колеблясь, ответил бы: ребенка надо воспитывать. Эта исторически сложившаяся мысль созвучна с современными мнениями. Например, классический представитель азербайджанской педагогической мысли Ахвади Маргагалы задумывался: как следует воспитывать ребенка, чтобы он стал личностью, приносящей пользу обществу.

Великий азербайджанский поэт Физули, верил и высоко оценивал творческую силу человека, рекомендовал целенаправленно использовать ее путем воспитания.

Как теоретический анализ воспитания в учебных пособиях по педагогике, так и данные воспитанию определения ясно показывают, что воспитывание является процессом и результатом воспитания.

52

Это определение еще раз свидетельствует о том, что процесс влияния -это не "воспитание", а "воспитывания". Воспитание же - это индивидуальное отношение, поведение и характер, возникающий после воспитывания.

Таким образом, ни обучение, ни воспитание не являются самостоятельным процессом. Так как одно из них не возникает без другого. Именно зависимость между обучением, образовыванием и воспитыванием обеспечивает целостность педагогического процесса.

Литература

1. Paşayev A., Rüstəmov F. Pedagogika. Bakı; 2007.
2. Подласый И. Педагогика. 2002, с. 169.
3. Педагогика. Под ред. Ю.К. Бабанского. 1983, с. 81.
4. Сеченов И. Избранные философские и психологические произведения. М., 1974.
5. Анянсьев Б. Избранные психологические труды. М. 1980.

Pedaqoji prosesin qapınuayğunluğu Xülasə

Məqalədə pedaqoji prosesin təhlili və tərbiyənin pedaqoji prosesinin qapınuayğun vəzifəsi olmasından bəhs olunur.

Pedaqogical prosedie objective laws

Summary

The article deals with the prosedie completeness pedagogica and the position objective laws of pedagogical process.

Ailədaxili münasibətlər sisteminin psixoloji xüsusiyyətləri və uşağın inkişafında onun rolu

Səbinə Əlizadə
BDU-nun Psixologiya kafedrasının
magistrantı

Müasir dövrdə ailədaxili münasibətlərin öyrənilməsinə psixologiyada növbəti nəzəri baxımdan, həm də praktik istiqamətdə geniş yer ayrılmışdır. Y.İ. Alesina, V.N. Drujinin, S.V. Kovalyov, A.S. Sperakovski, E.Q. Eydenmilər və digər tədqiqatçıların fikrinə əsaslanaraq, Silyayeva qeyd edir ki, "ailə birbaşa və ya dolaylı yolla cəmiyyətdə baş verənləri özündə əks etdirir. Bütün mənfəi təsirlərə, laxlamlara baxmayaraq ailə bu gün də sosial institut kimi öz varlığını qoruyur" (5,10).

Hazırda ailənin bir çox elmlərin (pedaqogika, sosiologiya, iqtisadiyyat, hüquq, etnoqrafiya, psixologiya, demografiya və s.) tədqiqat predmetinə çevrilməsi nəticəsində ailə problemlərinə prizmmanın müxtəlif bucaqlarından yanaşılması ailə haqqında tam təsvirlərin formalaşmasına kömək etmişdir. Həmin elmlərin sırasında ailə psixologiyasının özünəməxsus yeri var. Psixoloji ədəbiyyatda qeyd edilmiş kimi, ailə psixologiyası - ailəyə psixoloji köməyi və ailə konsultasiyasını, uşaqların və yeniyetmələrin düzgün inkişafı və tərbiyəsi istiqamətində vəliedynlərə aparılan maarifləndirməni özündə ehtiva edir (4, 7).

Ailə psixologiyasında ailədaxili (o cümlədən şəxsiyyətlərarası) münasibətlər (onların davamlılığı, stabililiyi) şəxsiyyətin inkişafına təsiri yönündən öyrənilir (5,11). Başqa sözlə desək, ailədaxili münasibətlərin öyrənilməsi şəxsiyyətlərarası münasibətlər əsasında həyata keçirilir və əsas parametrlər kimi sosial status, rol fərqi, psixoloji məsafə, münasibətlərin valentliyi, dinamikası və dayanıqlığı nəzərdən keçirilir. Bu elmin nəzəri əsasları sosial psixologiya, inkişaf psixologiyası, pedaqoji psixologiya təşkil edir (4, 7).

Aparılan tədqiqatlardan aydın olur ki, ailədaxili münasibətlərin xarakterinin öyrənilməsində ailə tiplərinin müəyyən edilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Ailə tiplərinin təsnifatı psixoloji tədqiqatların xüsusi predmeti kimi tədqiq edilməsinə də, psixoloji ədəbiyyatda müxtəlif meyarlar əsasında ailə tiplərinin müxtəlif təsnifatları verilmişdir. Bu məsələni izah edək:

Ailədaxili münasibətlərin xarakterinin öyrənilməsi istiqamətində uzunmüddətli tədqiqatlar aparmış E.Silyayeva və b. ailənin psixoloji sağlamlıq meyarına əsasən aşağıdakı iki tipini

müəyyən etmişlər: uğurlu ailələr və uğursuz ailələr (5,15)

Uğurlu ailələrdə də müxtəlif konflikt və ziddiyyətlər müşahidə oluna bilər. Bu konflikt və ziddiyyətlər şəxsiyyətlərarası münasibətlər müstəvisində deyil, Silyayevanın fikrincə, "mövcud olan konflikt və ziddiyyətlər sosiümündə həyat tərzinin dəyişmə şəraiti ilə əlaqədardır: 1) ailənin digər üzvlərinə kömək, bir-birini həddindən artıq sayıb qorumaq qayğısına qalmaq (hiperqayğı); 2) özünün ailə haqqındakı təəvvülərinin və sosial inkişafın müvafiq mərhələlərində qarşıya çıxan sosial tələblərin qeyri-adekvatlığı (müasir sosiümün ziddiyyətlərinin dərk olunmasında çətinlik)", uğursuz ailələrdə isə konflikt və ziddiyyətlər şəxsiyyətlər arasındakı münasibətlər müstəvisində, yəni ər-arvadın qarşılıqlı münasibətləri və davranışı ilə bağlıdır. Bu ailədə "bir ailə üzvü digər ailə üzvlərinin istəklərini, arzularını yerinə yetirmir. Əsas problem isə uşağın ailədəki yerinin düzgün müəyyən edilməməsi və valideynlərin uşağa münasibətinin düzgün olmasından ibarətdir." (5,15) Deyilənlərdən məlum olur ki, uğurlu ailələrdən fərqli olaraq uğursuz ailələrdə ərlə arvad arasında meydana çıxan problemlərə eyni baxımdan yanaşılır, nə ər arvada, nə də arvad ərinə heç bir qayğı və diqqət göstərmir (1,149).

Psixoloji ədəbiyyatda uğursuz ailələrin üç növünə xüsusi diqqət yetirilir: konfliktli, krizisli və problemli ailələr (V.S.Toroxti) (5, 16).

Bəzən ər-arvad, eləcə də uşaqlar arasında qarşılıqlı təsirən ələ sferası yaranır ki, ailə üzvlərinin maraqları, tələbatları, arzuları toqquşur və mənfi

emosional vəziyyət yaranır. V.S.Toroxti belə ailələri konfliktli ailələr kimi qiymətləndirir. Bu ailələrdə nikah o hallarda davam edə bilər ki, ailə üzvlərində qarşılıqlı güzəşt, kompromis və s. bu cür keyfiyyətlər olsun.

Ailədə problemlərin və konfliktlərin olması qaçılmazdır (6,61). Hər bir ailənin problemləri konfliktə çevrilə bilər.

Ailə üzvlərinin maraqlarının və tələbatlarının ödənməsində ələ ziddiyyətlər yaranır ki, ailə həyatının bütün vəcib tərəfləri kənarda qalır və hər bir şey bu ziddiyyətlər üzərində mərkəzləşir. Ailə üzvləri bir-birinə laqeyd, hətta düşmən münasibəti də bəsləyirlər və hətta problemin həll olunması üçün heç bir tərəf nə güzəştə gedir, nə də kompromislə problemi həll etmək istəyir. Belə ailələr -krizisli ailələr- ya dağılır, ya da dağılmağa doğru gedir.

Problemli ailələr üçün isə xüsusi ağır situasiyalar xarakterikdir ki, bunlar da ailənin dağılmasına gətirib çıxara bilər. Məsələn, yaşayış yerinin olmaması, ər-arvaddan birinin ağır xəstəliyi və bir sıra digər həll olunması çətin olan xüsusi ağır situasiyalar (V.S.Toroxti).

Hər bir ailənin özünəməxsus tərbiyə sistemi mövcud olur. Bu zaman əsas kimi tərbiyənin məqsədi, vəzifələri, metodları və vasitələri ələ seçilməlidir ki, uşağın münasibətlər sistemində heç nə tərbiyə prosesindən kənarda qalmasın. Onların seçilməsindən, başqa sözlə, ailənin tərbiyə stiliinə əsaslanaraq psixoloqlar ailədaxili münasibətlərin 4 tipini ayırırlar: diktator, hamı, qarışmayan və əməkdaşlıq (3,69).

Diktatorluq ailənin bir üzvünün

(böyüklərə məxsusdur) sisteməlik davranışına xas olur və ailənin digər üzvlərinin yanında özünə ləyaqət hissi yaradır (3, 72).

Valideynlər uşaqlarının tərbiyəsində mənəvi normalar, konkret situasiyalardan çıxış üçün onlarda psixoloji hazırlıq yaratmalıdır. Lakin bir sıra valideynlər bunu səhv başa düşürlər. Onlar ələ bilirlər ki, tərbiyə prosesində əmr və məcburiyyətdən, hər edür kobudluqdan, öz statusundan istifadə edərək uşağın mənəvi aləminə zidd olanlara məcburiyyətli edilə bilər. Valideynin tərbiyə zamanı vəzifəsi bu prosesi istiqamətləndirməkdən ibarətdir. Şəxsiyyət müəyyən situasiyalarda təzyiqə moruz qalmış olarsa, onun şəxsi keyfiyyətlərinin uğurlu inkişafından danışmaq olmaz. Bu keyfiyyətlər sırasına bir sıra dəyərli keyfiyyətlər də aid olunur: müstəqillik, şəxsi ləyaqət hissi, situasiyanı ələ almaq, təşəbbüsü öz üzərinə götürmək, öz qabiliyyətlərinə və özünə inam hissi və s. Valideynlərin uşaqlarla hesablaşmaması, öz avtoritar hakimiyyətini yeritməsi, uşağın maraqlarının nəzərə alınmaması, problem həlli zamanı onun fikirlərinin dinlənilməməsi bunlar hamısı uşağın şəxsiyyətinin formalaşması prosesində yaranacaq gələcək uğursuzluqların zamanətidir.

Hamı ailə tipində də ələ münasibətlər sistemi mövcud olur ki, bu zaman valideynlər uşağın bütün tələbatlarının ödənməsini, onun bütün qayğılarını, çətinliklərini öz üzvlərinə götürərək təmin edirlər. Uşağda şəxsiyyətin aktiv formalaşması kənarda qalır, passiv formalaşma gedir. Valideynlərin tərbiyəvi təsirlərinin mərkəzində uşağın tələbatlarının təmin olunması

və onu bütün çətinliklərdən qorumaq durur. Bu zaman onlar uşaqlarının realılıqla toqquşmasını, real həyata həzirləşməsinə ev mühitində özləri həyata keçirirlər. Nəticədə belə tərbiyə olunan uşaqlar kollektivdə həyat müqavimətinə malik olmayan uşaqlara çevrilirlər (3, 75).

Qarışmayan taktikaya malik ailələrdə 2 tərəfin mövcud olduğu güman olunur, başqa sözlə desək, ailədə valideyn və uşaqların münasibətlərinin formal olaraq mövcudluğu ehtiva olunur. Bu tip qarşılıqlı əlaqədə valideynlər tərbiyəçi kimi passiv olurlar.

Ailədə qarşılıqlı münasibətlərin tipi kimi əməkdaşlıq şəxsiyyətlərarası münasibətləri birgə fəaliyyət ümumi məqsəd və vəzifələri, onların mənəvi dəyərləri təşkilini özündə ehtiva edir. Əməkdaşlıq qarşılıqlı münasibət kimi mövcud olan ailələrdə qrupla-kollektivlə inkişaf özünü göstərir (3,79).

Psixoloji ədəbiyyatda ailə başçısının ailəni idarə üslubuna görə demokratik, avtoritar, liberal tiplərəni geniş miqyasda təsədüf edilir (2, 151).

Demokratik ailə tipində təkcə bir nəfərin deyil, ailənin bütün üzvlərinin fikri nəzərə alınır. Bu ailənin tərbiyə sistemində görə valideynlər uşağı özələn məcburi təbə etmirlər, əksinə onun maraqlarını nəzərə alırlar. Bu ailə tipində tərəflər arasında "razılıq" prinsipi önəmli olur.

Avtoritar ailələrdə bir nəfər (bu ata da ola bilər, ana da) ailə başçısı statusunda ailənin bütün üzvlərini öz ideyalarına, fikirlərinə təbə edir. Liberal ailədə isə, ailə başçısı heç nəyə qarışmur. Belə ailələrdə ailə başçısı soyuq olur, uşaqların harada olduğunu, nə

etdiklərini bilmir. Bunun üçün də bu tip ailələrdə uşaq, belə demək olarsa, özbaşına qalır, ən yaxşı halda özü-özünü idarə edir, onun tərbiyəsi ilə heç kəs xüsusi məşğul olmur. Demək olar ki, uşağın formalaşmasında ailənin heç bir təsiri olmur.

Valideynin övladlarına olan münasibətdən asılı olaraq uşaqlarda bir sıra keyfiyyətlər formalaşır. Təbii ki, valideynin övladlarına olan münasibəti yuxarıda qeyd etdiyimiz ailə tiplərindən asılı olaraq müxtəlif olur. Deməli, eyni bir hadisəyə müxtəlif ailə tiplərində, obrazlı desək, prizmanın müxtəlif bucaqlarından baxılır və buna müvafiq qərarlar qəbul edilir. Bu məsələni izah edək.

İlk növbədə qeyd etmək istərdik ki, ailədə uşağın tərbiyə olunması üslubundan asılı olaraq uşağın öz davranışı haqqında adekvat və qeyri-adekvat təsəvvürlər formalaşır. Məsələn, özüniüqiymətləndirməsi aşağı olan uşaqlarda bu keyfiyyətlər o zaman yaranmaqlıdır ki, ailədə mövcud çatışmazlıqlarına görə uşağa tez-tez irad tutulur və ya onun qarşısına valideynləri tərəfindən gücünə uyğun olmayan vəzifələr qoyulur. Bu vəzifələrin öhdəsindən gəlmədikdə uşaq belə hesab edir ki, o, öhdəsinə düşən, yerinə yetirməli olduğu tələblərə cavab vermir. Bəzi ailələrdə isə əksinə uşaqları tez-tez tərifləyir, ən kiçik uğuruna görə belə ona hədiyyə verir, uşağı çox nadir hallarda, yüngül cəzalandırırlar. Bu, əsasən avtoritar və liberal ailələrdə daha çox təsadüf edilir. Hər iki halda uşağın qeyri-adekvat davranış formalaşması olur.

Adekvat təsəvvür – burada cəza və tərfin çevik sistemi mövduur. Uşağın

gə yalnız zəruri hallarda düzgün davranışa görə hədiyyə verilir. Çox sort cəzalandırma da tətbiq olunmur. Özüni yüksək qiymətləndirən (lakin şişirdilmiş yox) uşaqlar xüsusən demokratik ailələrdə böyüyür ki, orada ana və ata uşaq şəxsiyyətinin formalaşmasına diqqət yetirir, onun maraqlarına, istəklərinə, arzularına hörmət edir, onun dostları ilə tanış olurlar və s.

Özünü aşağı qiymətləndirən uşaqlar isə xüsusən liberal ailə tiplərində təsadüf edilir ki, onlar valideynləri tərəfindən nəzarətsiz qalır. Bu valideynlər uşaqlarının təlimi ilə maraqlanmır və onların nə ilə məşğul olduqlarından belə xəbərləri olmur (2).

Bir çox ailələrdə uşaqların təlim müvəffəqiyyəti böyük rolunə tərəfindən uşağın qiymətləndirilməsinin əsas meyarı olur. Buna görə də uşaq üçün təlim müvəffəqiyyəti valideynlərini daha çox maraqlandırır. Üçün birinci plana keçir. Valideynlər uşağın təlimi ilə maraqlanarkən uşaq prestijə xatirinə "məndən başqa heç kim beş almadı", "mən hamudan yaxşı cavab verdim" kimi ifadələrdən istifadə edərək, sanki valideyni sakitləşdirirlər. Bu, əsasən avtoritar ailələrdə baş verir. Liberal ailələrdə isə, təlim valideynlər üçün ikinci yerə keçir, onlar uşağın məktəb həyatının əsas məqsəti tərəfi ilə maraqlanırlar (məktəbdə ac qalmanın, məktəb soyuq deyildi? və s.).

Valideynlər uşaqlarının iddia səviyyəsi ilə də maraqlanırlar, bu istiqamətdə uşağın təlim fəaliyyətində nələri əldə etməsinə müəyyənləşdirməyə cəhd edirlər. Belə ki, məktəb yaşından etibarən iddia səviyyəsi yuxarı olan uşaqlar gələcək həyatlarında daha çox nailiyyətlər əldə etməyə iddialı olurlar.

İddia səviyyəsi bilavasitə müvəffəqiyyəti şərtləndirən əsas amillərdən biridir. Bu baxımdan deyə bilərik ki, uşağın iddia səviyyəsi nə qədər yüksək olarsa, prestijli motivasiya və özünəgüvən hissi onu artan uğurlara doğru aparar. Demokratik və avtoritar ailələrdə problemin həllinə müxtəlif meyarlarla yanaşsalar da, uşağın iddia səviyyəsinin yüksək olması xüsusilə diqqət mərkəzində olur. Liberal ailə tipləri üçün isə, uşağın aşağı iddia səviyyəsi daha xarakterik hal kimi özüni göstərir. Aşağı iddia səviyyəli və aşağı qiymətləndirməsi olan uşaqlar, adətən, passivliyə malik olur, yüksək nailiyyətlərə can atmır, öz qabiliyyətlərinə şübhə ilə yanaşır və təlimdəki müvəffəqiyyətsizlikləri ilə barışırlar.

Məktəb yaş dövründə valideynlərin uşağın müvəffəqiyyətinə olan münasibəti onda narahatlıq hissi yarada bilər. Məsələn, avtoritar ailələrdə uşağın təlim müvəffəqiyyəti valideyni qane etmədikdə, narazılıqla qarşılanar. Valideynin narazılığı təbii, onu başa düşmək olar. O, uşağının daha yüksək təlim müvəffəqiyyəti əldə etməsinə istəyir. Lakin bunun üçün uşaqla əməkdaşlıq edib, onun çətinliklərini aradan qaldırmaq lazımdır. Aydın ki, təkcə narazılıqla uşağın təlim müvəffəqiyyətini yüksəltmək olmaz. Əksər hallarda uşaq valideynini razı salmaq üçün "dəridən-qabıqdan" çıxır, lakin nə etməsindən asılı olmayaraq valideynləri ondan narazı olduqlarını gizlətmirlər. Uşağa belə münasibət valideynlərin vərdişinə də çevrilir ki, bu da uşağın təlim fəaliyyətində daha ağır fəsadlarla nəticələnə bilər. Bu hal avtoritar ailələr üçün daha xarakterikdir.

Bəzən belə olur: uşaq xəstələndiyi üçün dərddə gedə bilmir və təbii ki, sinif yoldaşlarından geri qalır, təlim prosesinə qoşulmağa çətinlik çəkir. Onun yaşadığı bu müvəqqəti çətinlikləri valideynlər görmədikdə, uşaq daha çox narahatlıqlı keçirməyə başlayır və nəyisə pis etməkdən, düzgün etməkdən qorxur. Nəticədə uşağın özünəmənisizlik yaranır.

Bəzən uşaq özüni yaxşı hiss etmədiyini dedikdə, valideynləri ona inanmırlar, fikirləşirlər ki, o, dərddə getməyə üçün bunu yaldan "uydurur" və ya uşağın özüni qəsdən dərddə getməyə üçün xəstələndirdiyini düşünlər. Bəlkə belə düşünmək uşağın ağlına gəlməz, artıq o, sonrakı dəfələrdə bundan istifadə etmək haqqında düşünə bilər. Onsuz da o xəstələndikdə valideynləri ona inanmırlar. Demokratik ailələrdə valideynlər uşaq dərddən geri qaldıqda onu müəhkimə etmirlər, onun keçirilən materialları öyrətməsinə kömək edirlər. Həlbuki avtoritar ailələrdə uşağın təlim fəaliyyətindən geri qalmasından narahat olan valideynlər yalnız acıqlanmaqla və uşaqdan narazı qaldığını bildirməklə işlərinə bitməsi hesab edirlər. Belə münasibət uşağın psixoloji diskomfort yaratmış olur. Nəticədə qapalı dairə yaranır: ətrafdakılar tərəfindən uşağın yaradılan mənfi emosional vəziyyət onun təlim fəaliyyətində əks olunur. Uşağın aşağı noticəli fəaliyyəti isə ətrafdakılarda yenidən mənfi reaksiya yaradır. Bu da öz növbəsində uşağın mürəkkəbləşmiş mənfi emosional vəziyyətini daha da dayanıqlı edir.

Demokratik ailələrdən olan valideynlər uşağın təlim fəaliyyətində çətin vəziyyət yaranıqda, vəziyyətin

ciddiliyini dərk edərək uşağı bu situasiyadan çıxarmaq üçün onun ən kiçik uğuruna belə diqqət yetirməyə başlayırlar.

Maraqlı bir məqama diqqət yetirmək istədik. Demokratik valideynlər uşaqların davranışında həm müstəqillik, həm nizam-intizamı qiymətləndirirlər. Onlar özləri uşaqların müəyyən həyat situasiyalarında müstəqilliklərini dəyərləndirirlər. Nəticədə uşağın formalaşma prosesində valideyn – övlad münasibətlərində həyəcan, narazılıqlar, konfliktlər müşahidə olunmur.

Avtoritar valideynlər uşağdan söz-süz tabe olmağı tələb edir. Bu tip valideynlər uşağın həyatının bütün sferalarını nəzarət altında saxlayırlar. Belə ailələrdə böyüyən uşaqlar, adətən, qapalı olurlar və onların valideynləri ilə münasibətlərində soyuqluq yaranır və əlavə problemlər meydana çıxır. Bu valideynlər öz uşaqlarına "robot" kimi yanaşırlar, hesab edirlər ki, onlara nə əmr versələr uşaq da onu yerinə yetirməlidir. Əgər kənara çıxımalar olsa, uşaqlarını ciddi tənbeh edirlər (7).

Valideynlər laqeyd və sərt olduqda da ağır situasiyalar yaranır. Belə ailələrdən olan uşaqların insanlarla ünsiyyətlərində çətinlik yaranır. Bəzən belə uşaqlar ünsiyyətə girə bilməkdə çətinlikləri olduğu üçün kənardan heç bir insanı bəyənməyən, özündən razı kimi görünü bilirlər. Bu uşaqlar sərt mühitdə böyüdükləri üçün onların da xarakterində sərtlik özünü göstərir. Lakin təcrübə göstərir ki, belə uşaqların sevgiyə böyük tələbatları olur.

Laqeydlik və nəzarətsizlik hökm sürən ailələrdə qayğıkeş ünsiyyətdən uzaq ailə münasibətləri yaranır ki, bunu da çox psixoloqlar uğursuz ailə

kimi qiymətləndirirlər. Bu ailələrdə uşaqlar demək olar ki, valideyn nəzarəti olmadan böyüyürlər, onların nə təlimi, nə də özü ilə heç kim maraqlanmır. Uşaqlar nəzarətsiz qaldıqlarından istəklərini edə bilirlər. Onların nə etdiklərindən valideynlər xəbərdar olmaq belə istəmirlər. Belə hal uzun müddət davam edərsə, bu, uşaqların davranışını idarəolunmaz xarakter ala bilər. Bu uşaqlar çox vaxt valideynlərinin diqqətini özlərinə pis davranışla çəkmə bilirlər. Çox vaxt onların bu addımları da uğursuz alınır. Çətin tərbiyə olunan uşaqlar əksər hallarda belə ailələrdə formalaşırlar (5).

Valideynləri həddindən artıq hamı olan ailəni də uğurlu tip kimi qiymətləndirmək düz olmaz. Belə ailələrdə uşağa o qədər izafi qayğı göstərilir ki, bu, çox vaxt uşaqları bezdirir. Sanki belə valideynlər uşaqlarının əvəzinə də yaşayaraq bütün çətinlikləri, qayğıları öz üzərinə götürürlər. Nəticədə uşaqlar passiv olur, müstəqil düşünə bilmir, ünsiyyətdə çətinlik çəkir, onların xüsusilə həmyaşıdları ilə ünsiyyətlərində çətinlikləri olur (3).

Uğursuz, natamam və ya valideynlərin hər ikisinin narkomaniyadan, alkoqolizmdən əziyyət çəkdiyi ailələrdə uşağa addiktiv davranış da müşahidə olunur (5,21). Belə ailələrdə böyüyən uşaqlar özlərinə qapılırlar, hətta çoxlu insanlar arasında da özlərini tək hiss edirlər. Onların kömək üçün müraciət etməyə məhrəm saydıqları adam olmur. Çatışmayan qayğı ilə birgə valideynlərin uşaqlarını döyməsi faktını da müşahidə etmək olur. Burada nəinki çatışmayan qayğıdan, ümumiyyətlə, qayğıdan danışmaq mümkün deyil. Bunlar hamısı da uşağın mənəvi

sferasının, onun maraqlarının formalaşmasına təsir göstərir. Belə şəraitdə uşağın özünü öz qayğısını çəkməsi ilə yanaşı, valideynlərinin problemləri də uşaqlara mənfi təsirini əsirgəmir. Valideynlər belə uşaqları kiçik yaş dövründən etibarən müxtəlif işlərə cəlb edir ki, onları maddi baxımdan təmin etsinlər. Belə uşaqlar üçün ən təhlükəli dövr yeniyetməlik dövrü sayılır. Bu zaman uşaqlar başqalarının təsirində böyüyür. Ən çoxu isə belə uşaqlarda mənəvi boşluq, zəif inadcə, aşağı intellektual səviyyə müşahidə olunur.

Göründüyü kimi, ailədaxili münasibətlər birbaşa olaraq valideynlərdən asılı olaraq qurulur. Valideynlər – ailə başçıları bu münasibətləri elə qurmağa çalışmalıdırlar ki, həm özləri, həm də övladları üçün ailədə müsbət psixoloji iqlim hökm sürsün.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Əlizadə Ə.Ə., Abbasov A.N. Ailə. Bakı: Maarif, 1989.
2. Əlizadə Ə.Ə. Məhəbbət aləmi. Bakı: Azərbaycan Ensiklopediyası, 1995.
3. Бужнов М.И. Ребенок из неблагополучный семьи. М.: Просвещение, 1988.
4. Карабанова О.А. Психология семейных отношений и основы семейного консультирования. М.: Гордарики, 2005.
5. Психология семейных отношений с основами семейного консультирования. / Под ред. Силяевой Е.Г. / М.: Академия, 2005.

6. Сиволобов В. Семья. Вступление в брак. Развод и его последствия. СПб.: Слово и дело, 2004.

7. Шнейдер Л.Б. Психология семейных отношений. М.: Эксмо-Пресс, 2000.

Психологические особенности системы внутрисемейных отношений в зависимости от типов семей и их роль в развитии ребенка

Резюме

Статья посвящена исследованию внутрисемейных отношений. Здесь, руководствуясь итогами проведенных ранее исследований различными учеными, определены разные классификации типологии семей, рассмотрены психологические особенности внутрисемейных отношений в зависимости от типа семьи, происходящие в психическом развитии ребенка в каждом из типов семей.

The psychological features of a system of inner family relations depending on family types and its role in the development of a child

Summary

The article is devoted to the learning of inner family relations. Basing on investigations of some scientist, the author explained some classifications of family types, based on different criteria, looked through the psychological features of a system of inner family relations and paid great attention to the psychological development of a child and his changes as well.